

mladina kar največ časa žrtvovala delu v tem narodnoobrambnem pravcu danes! Vzgojitelji pa naj bi ji nudili pri tem stremljenju svojo oporo. Naš učni načrt naj bi obenem z vsem učnim sistemom zadobil to narodno-obrambno lice in smer.

Seveda je res in nedvomno, da je treba v mladini vzbujati predvsem tisto resnost in odgovornost, ki jo bo nekoč usposobila za poklicno delo, a res je tudi in prav tako nedvomno, da smo danes vsi, ki pripadamo temu narodu in tej državi, kot vsakdanjega kruha potrebni tudi tega, čemur pravimo narodna zavest, narodni čut, narodna zavest vsak v svojem poklicu. Nedvomno je zato, da moramo iz narodnoobrambnih ozirov tembolj paziti na kakovostno raven naše šole in znanja, a da moramo po Gregorčičevem geslu: Kar more, to mož je storiti dolžan! gojiti danes poleg svojega poklicnega in stanovskega dela v šoli z vso vnemo tudi narodnega duhá, v katerem temelji naš obstoj in razmah v bodočnosti. Tega bi se moral zavedati vsak resen narodnjak, vsak vzgojitelj, vsaka šola, pa tudi šolska oblast, ki bi naj čim prej v ta namen ustanovila poseben narodnokulturni svet, kjer bi najvodilnejši in najzavednejši naši možje napravili zadeven načrt za narodnovzgojno preureditev našega šolstva. Ta načrt, ki bi bil v tem narodnovzgojnem pravcu izdelan, pa naj bi se začel tudi čim prej izvajati v vseh mogočih in potrebnih smereh po naših šolah. Potem bomo vsi lahko zadovoljni, ker bomo tako storili svojo časovno in narodno dolžnost.

Narodna kultura

Prof. Ema Deisinger

Psiha slovenskega naroda

(Nadaljevanje.)

Slovenski narod ima premnogo pravljic in pripovedk, ki pa so večinoma lokalizirane; največ jih kroži po Štajerskem, a tudi Kranjska ne zaostaja, najmanj pa jih ima zbranih v Kranjski Gorenjska. Ne smemo pa gledati na te pravljice in pripovedke iz enostranskega vidika literarne vede; prosmatrati jih moramo s psihološkega vidika kot iracionalno stvaritev slovenske psihe, ki ljubi čudorednost in ki je z mitološkim čarom obžarila tudi pojave in dogajanja v naravi.

Razgibana ljudska domišljija je zatorej kumovala številnim vraževernostim ter mitološkim in demonskim bitjem. Prav v tej osvetljavi imajo Gorenjci velik delež na kumovanju, kajti njihova fantazija je talno vsebino vidnega sveta vedno sproti inkarnirala v čudorednih, bajeslovnih demonskih bitjih, kakor so: Vedomci, Čarostrelec, Torklja, Kombal, Kresnik, Vehtra baba, Povodnji mož, Mora, Vešče itd.

Ta demonična bitja ne stopajo pred človeka kakor kos mrtve prirode, ampak žive svoje posebno izrazito življenje v vlogi naklonjenosti ali nenaklonjenosti do človeka. Ne gre toliko pri teh pripovedkah in bajkah za poosebljanje naravnih sil, ampak za značaj slovenske psihe, ki v svežih in živih barvah projicira svoj matični element na ta ali oni del naše domovine.

Poosebljanje teh naravnih sil nam izpričuje globoko sožitje ljudske duše z naravo. Nagnjenost k mističnosti je dopolnila tudi zgradbo naše narodne, versko-nabožne poezije.

Gorenjcem ne manjka stvariteljske sile in epične gorečnosti. Zavest močne življenjske volje se je izsanjala tudi v narodni poeziji, v pravljicah, bajkah in pripovedkah.

Notranji koncept Gorenjcev je gibek in borben; tisto kar se je v njih miselnosti gojilo in vzdrževalo po ustnem izročilu, se kot živ občutek preliva tudi v poezijo, pravljico, bajko in pripovedko.

Patriarhalno življenje kmeta, družinsko vez, vasovanje in pirovanje lahko razberemo iz naših narodnih pesmi, sicer pa je v njih nakopičeno toliko vedrine in šegavosti, toliko preproste duhovitosti, da lahko rečemo, da ozkost naših razmer ni posebno globoko odjeknila v slovenskem človeku, le borbe za domačijo, zemljo (grunt) se odigravajo česče s pravcato dramatično napetostjo.

Bajeslovni in čustveno mistični svet se nam pa razkriva v vsej vraževerni pomenljivosti v pripovedkah o urokih, o ukletstvih, začaranjih in odklinjanjih. Ljudstvu najbolj priljubljeni so motivi o ukletstvih; o groficih, ki so uklete v kačo ter jih je treba reševati, a rešitelj pa mora iti skozi težke preizkušnje. Niso pa vse tovrstne pripovedke zgolj grozničave vsebine, ampak imajo tudi romantični čar, ki je svojstven slovenski psihi. Čimbolj pa je preprosto ljudstvo postajalo izobrazeno, tembolj je ugašala moč teh pripovedk. Zanimive so po Gorenjskem tudi pripovedke o zmaju (lintvernu), ki se vzdigne iz močvirja in povzroči strašen vihar, dalje o divjem lovcu ali nočnem jagru, ki se plazi brez glave v temnih, viharnih nočeh po gozdovih in s puško na rami zasleduje divjad.

Uglabljanje v psiho slovenskega naroda bi ostalo na površini, ako bi ne upoštevali tudi teh romantično grozničavih pripovedk o ukletstvih in odklinjanjih, v katerih je skrita ljudska zahteva, da božja kazen doleti skopo in trdosrčno grajsko gospo. Tenkočutno primerjanje teh pripovedk o ukletstvih, ki krožijo po naši domovini, nas vede do spoznanja, da variirajo sicer po socialni stopnji, ne pa po vsebini in zasnovi kazni. Skopost, trdosrčnost, lakomnost in druge socialne pregrehe obsoja ljudska etična volja z zahtevo po božji kazni. Vsa ukletstva slone torej na tem jedru božjega kaznovanja. Čim trši je bil socialni odnos v fevdalni dobi med graščakom in ljudstvom, tem bolj je užaljena ljudska duša hlepela po pravični kazni božji, ki naj doleti zatiratelje.

Najbolj romantično bujen je tisti del pripovedk, ki govore o reševanjih in odklinjanjih; v njih je še najbolj pogoden romantično-etični utrip ljudske duše. Reševalec more biti samo oni, ki je brez greha, da nimajo pošasti do njega moči. V teh pripovedkah se zrcali tudi bogata iznajdljivost v fabulistični koncepciji.

Slovenski narod, ki je v gmotnem oziru moral skozi vekove dovolj trpeti, je vtensnil v okvir svojih narodnih pripovedk tudi prikupen in vabljev sen o bogastvu. Če bi slovenski narod sodili po bogastvu, o katerem govori v svojih narodnih pripovedkah, bi bil najbogatejši narod pod soncem. Ne smemo pa zopet reči, da so vsa izročila o zakopanih in skritih zakladih vedno le pravljica snov, ampak imajo nekatera več ali manj zgodovinsko podlago, kajti mnoge ljudske pripovedke o zakopanih zakladih so se naposled izkazale za resnične. Izkopavanja so potrdila, da so bili na istem mestu resnično skriti zakladi, — rudniki Rimljanov. Na Kranjskem so imeli Rimljani mnogo rudnikov. Iz predzgodovinskih časov pa je tudi dosti stvari obležalo v naši zemlji. Izkopavanja so potrdila, da je vprav v naših krajih iskati vire bogastva starih narodov. Predzgodovinski prebivalci so pri nas kopali rudo, jo topili in narejali iz nje razna orodja. Prebivalci hallstattske dobe so bili pri nas prav gosto naseljeni, zlasti najdemo mnogo njihovih naselb, tako imenovanih gradišč na Gorenjskem. Gradišča so bila naselba vrhu griča ali hriba; obdana so bila krog in krog s koli in opletena s protjem. Sredi hriba so imeli pašnike za živino, kajti polja še niso obdelovali. Na kakem hribu je bilo toliko stanovalcev, da so imeli svojega kralja. Ta kralj je imel lepo bronasto čelado in bronast pas. V pasu je imel vtisnjeno svojo podobno. Imel je tudi svojega konja, ki ga je jezdil. Konj je imel lepe okraske okrog

glave, bronaste ovne in kozličke. Ko je kralj umrl, so njemu v grob položili poleg drugega imetja tudi konja, da bi ga na onem svetu lahko jezdil. K nogam so mu dali več lepo okrašenih in izdelanih loncev in drugih posod, da bi si na onem svetu lahko kupal. Lonce in druge predmete umrlih kraljev, kakor pasove, čelade itd. so našli raziskovalci v grobovih na Gorenjskem. Poleg gradišč so bili redno tudi plavži in topilnice, na katere so takisto naleteli starinoslovci in raziskovalci. Pri vasi Bitnje na Gorenjskem je veliko grobišče iz hallstattske dobe, v Bohinju so n. pr. žgani grobovi, v katerih so našli igle, zaponke, ki imajo obliko konjskih glav, kozlov in drugih živali, na Bledu mnogo predzgodovinskih gradišč. Vrh tega so na Bledu odkrili tudi znamenito grobišče iz časa preseljevanja narodov in naseljevanja Slovencev. Tudi v Kranju so naleteli na znamenite prilozke iz grobišč. Na Šmarjetni gori pri Kranju in njegovi bližnji okolici takisto na žgane grobove iz hallstattske dobe, na gradišča in na ostanke iz grobišč. V okolici Skofje Loke je več predzgodovinskih grobov z zanimivimi najdbami, prav tako na hribu pod gradom. Ob cesti na Poljane je bilo nekoč mnogo gomil, na katere so naleteli naši ljudje; tudi rimski grobovi so tam.

Šmarna gora, Dobrova, Rožnik pri Ljubljani so znana predzgodovinska bivališča, zlasti na Rožniku najdemo v hosti proti severu več gomil, ki pa še niso vse prekopane. Predzgodovinski prebivalci so imeli svoja stanovanja tudi na Ljubljanskem gradu; sledovi grobišč vodijo celo tja do cerkve sv. Florijana. Prav tako so bila predzgodovinska stanovanja na Golovcu, dalje ob Dolenjski cesti i. dr.

Sicer nimam namena naštevati predzgodovinska najdišča po Gorenjskem, dokazati hočem s tem le, da ljudske pripovedke o zakopanih zakladih niso povsem brez zgodovinske podlage. Še danes mnoge prav živo krožijo med ljudstvom, nekatere izmed njih pa se odlikujejo po izredni romantični zasnovi. Pri presoji teh pripovedk je treba razlikovati, kaj je ogrnjeno v zgodovinsko odelo in ima zvezo s preteklo dobo, kaj pa je le romantična ljudska iluzija, kajti kot rečeno, slovenska duša ljubi čudoredne in mitološko pobarvane prizore.

Dvigniti zakopani zaklad je namreč po ljudski pripovedki zvezano z nešteti nevarnostmi, nič manj niso hude preizkušnje in skušnjave kakor pri reševanju ukletih bitij. Zakopane denarje pa straži zelen vrag. Take denarje more dvigniti le oni, ki se vragu zapiše z dušo in telesom.

Denarji cvetijo ponoči, in sicer z modrim plamenom, denarje pa, ki cvetijo podnevi ali v zori, straži duša onega, ki jih je zakopal. Tudi v ris je treba hoditi. Kdor hoče v ris, mora imeti enoletno leskovo šibico in črnega mačka. O ponoči začno vsakovrstne grozne stvari na človeka padati, n. pr. žareča brana, goreč voz sena itd., pa pri risu se vse razkadi. Naposled pride hudič in prinese, kar želi tisti, ki je v risu. — Pripovedke nasvetujejo kot najpripravnejši čas stopanja v ris sveto noč. Vzeti se mora kol, na katerem se je snopje sušilo, a ta kol je moral biti čez vseh svetnikov dan na polju. Kol se mora zabiti v zemljo na križpotju, okrog kola pa se mora potegniti z leskovo šibico ris. Kdor v risu stoji, vidi vsakojake strahovite prikazni, divje zveri, žareče bike, gnusne kače itd., ki pretijo in silijo človeka, da stopi iz risa, česar pa nikoli ne sme storiti, sicer ga takoj vrag vzame. Ko vidi vrag, da človeka ne more prevariti, mu vrže v ris vrečo denarja, vendar pa se mu mora poprej z dušo in telesom zapisati.

Po Gorenjskem se kar bohota niz takih in sličnih pripovedk o zakopanih denarjih, nekatere variirajo med seboj le po načinu klicanja hudiča.

Mnoge pripovedke o zakopanih zakladih pa se osredotočajo na jame in votline. V škofjeloški goratini je vse polno takih jam, ki so jim Gorenjci v domnevi, da se skrivajo v njih zakladi, nadeli ime »zlata jama«.

Mnoge votline in jame, o katerih pripoveduje ljudstvo, da so v njih skriti zakladi, imajo res bogastvo rud. To so povečini opuščeni rudniki izza rimskih časov. Triglavski skupek je bil za časa Rimljanov znan po bogastvu rud, Rimljani so imeli tam mnogo železnih rudnikov. Mnogo rudnikov so imeli Rimljani v

Bohinju, o čemer nam pričajo ostanki plavžev in topilnic. Tudi okoli Železnikov, Kroke, Kamne gorice (rudnik in kamnolom), dalje na Jesenicah, Bohinjski Bistrici in Javorniku so imeli Rimljani rudnike, plavže in topilnice. Mnogo takih jam z morebitnimi zakladi rude je tudi v Bohinjski Beli, največ pa na bohinjski meji. Mi bi pravcato »sedeli na zlatu«, če bi bili v teh jamah tudi res zakladi, o katerih sanja ljudstvo.

Se več pripovedk o zakopanih zakladih pa kroži okoli razpadlih in porušanih gradov. O ogromnih zakladih nam priča izročilo, da se nahajajo na Starem in na Malem gradu v Kamniku.¹

Pripovedke o zakopanih zakladih imajo tudi mitološko zvezo s poganstvom. Ime božanstva je ljudstvo prekrilo z imenom vrag. Kjer so se nahajala bogata poganska svetišča Rimljanov, tam so po ljudski pripovedki tudi skriti in zakopani ogromni zakladi. Več Neptunovih svetišč se je nahajalo v naših krajih, v Ljubljani, kjer je sedanja križanska cerkev, v Gamelnjih je bil n. pr. tempelj boginje Karnije, v Sp. šiški tempelj Herkula-Saksana, v Trojanah se je častila boginja Hekata, na drugih krajih pa so zopet častili Mitrasa in mu postavljali svetišča, v Št. Vidu pa je bil tempelj Cerere.

Stara predzgodovinska naselbina je bil tudi Kranj, za časa Rimljanov trdnjava Santicum, zato je tam dovolj izkopanin.

Blejsko jezero so že Rimljani zaradi bogastva imenovali Lacus auracius, poganski Slovenci pa so na otoku sezidali svetišče boginje Žive. Ob jezeru je gorak vrelec, ki ima 23° C toplote; ima v sebi mnogo ogljikove kisline, magnezija, apna, sode, železa itd. V prejšnjih časih je bil ob jezeru še drug vrelec, ki pa ga je neki oskrbnik gradu briksenških škofov pustil zamašiti.

Na loškem hribu pri Sv. Ožboltu so tudi poganski Slovenci postavili malika, a po pokristjanjenju so ga prekucnili čez grič, njegov tempelj pa predelali v cerkev.

Pričanja o zakopanih zakladih v naši zemlji so torej v mnogih primerih simbol in spomin zgodovinske preteklosti. Te ali one pripovedke so vsrkale vase mnogo od ugasle resničnosti iz predzgodovinskih in rimskih časov, slovenska duša pa jim je pridejala iz svojega elementa še romantični čar. Vobče slovenska duša ljubi temne, razburljive, grozničave, težke in napete, dvoumne, tajinstvene in mistične podobe, zato je vtisnila to znamenje tudi pripovedkam. (Dalje.)

V letu 1939 zgrajena šolska poslopja

Da bi spoznali požrtvovanja slovenskega naroda za ljudsko šolstvo, se mi zdi potrebno, da podam pregledno sliko, kako in kje so v preteklem letu zgradili nova šolska poslopja.

Vsaka nova šola je potrditev, da ljudstvo v svojem bistvu ni nasprotno šoli. Nasprotniki so le posamezniki, ki so jim lastni egoistični interesi več kot splošna ljudska blaginja. Najbolj običajno agitacijsko sredstvo proti novi šoli je takim ljudem občinsko gospodarsko stanje. Na to se izgovarjajo, mislijo pa le na lasten žep. Ali ve kdo, da je bila že kaka občina prodana zaradi zidave novega šolskega poslopja? Pa pustimo rekriminacije in pogledjmo po banovini, da vidimo, kaj je v tem pogledu novega v letu 1939.

1. Na 830 m visokih črnovrških grebenih, sredi gospodarsko šibkih kmetij, stoji dvonadstropno šolsko poslopje, ki je v ponos občanov in v občudovanje še z onstran meje.

¹ O velikanskih zakladih na Malem gradu mi je češče pravil tudi moj pokojni oče. — V resnici je že večkrat poskušal kdo kopati v skalovju Malega gradu, a delo je moral ustaviti zaradi nevarnosti za mesto. Skriti zaklad izvira baje od Veronike.